

З ІСТОРІЇ ГЕОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ОСВІТИ

Від редакції

В «Українському географічному журналі» питанням історії розвитку географічних досліджень та географічної освіти у регіональному контексті присвячено низку статей. Серед них: на рівні країни – стосовно Франції (УГЖ № 3 – 2004), Грузії (№ 3 – 2008), Азербайджану (№3 – 2015) та інші; на рівні окремих регіонів України – про розвиток географічних і освітніх шкіл у Чернівецькому національному університеті ім. Юрія Федьковича (№ 3 – 2004), про становлення та розвиток фізичної географії в Одеському національному університеті ім. І.І. Мечнікова (№ 3 – 2015) та інші.

У цьому номері вміщено статтю Л.М.Булави та С.М.Шевчука про особливості розвитку вищої географічної освіти та основні напрями наукових досліджень у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка.

УДК 378(096) + 74.262.6 (477.53)

DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2018.03.064>

Л. М. Булава, С. М. Шевчук

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка

НАПРЯМИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ Й ОСВІТИ НА ПОЛТАВЩИНІ

У статті розкрито особливості розвитку географічної науки та вищої географічної освіти на Полтавщині. Особливу увагу приділено аналізу основних етапів розвитку географічної освіти в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка. Реалізація цього дослідження була започаткована у 2014 р. в ході підготовки до відзначення 100-річного ювілею університету. Виявлено, зокрема, не опубліковані матеріали. На тлі висвітлення особливостей організаційного становлення географічної освіти простежено внесок у розвиток географічної науки науково-педагогічного колективу університету.

Ключові слова: географія; наука; освіта; Полтавський педагогічний університет.

L. M. Bulava, S. M. Shevchuk

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

DIRECTIONS OF MAINTAINING AND DEVELOPMENT OF GEOGRAPHIC SCIENCE AND EDUCATION IN POLTAVA REGION

The article reveals the peculiarities of the development of geographical science and higher geographic education in the Poltava region. Particular attention is paid to the analysis of the main stages of the development of geographical education at the Poltava V.G.Korolenko National Pedagogical University. The realization of this study was started in 2014 during preparation for the celebration of the 100th anniversary of the university. Revealed, in particular, unpublished materials. Against the background of the peculiarities of the organizational formation of geographical education at the university, the contribution to the development of geographical science of scientific and pedagogical workers who worked here at different times was traced.

Keywords: geography; science; education; Poltava Pedagogical University.

Вступ

Дослідження Полтавщини мають багатовікові традиції. Вони тісно пов'язані з дослідницькою діяльністю видатних учених, а саме В. Докучаєва, В. Вернадського, К. Феофілактова, Г. Танфільєва, А. Краснова, Г. Висоцького, К. Глінки, О. Ізма-

ільського, О. Гурова, О. Воєйкова, О. Русова, Є. Оппокова та інших. На початку ХХ ст. вагомий внесок у дослідження населення та господарства Полтавщини зробили діячі Статистичного бюро Полтавського губернського земства, Полтавської губернської ученої архівної комісії, музею Полтавського губернського земства та Полтавської сільськогосподарської дослідної станції.

Ще наприкінці XIX ст. з'явилися перші монографії про природу Полтавщини, які ввійшли в історію вітчизняної та світової науки. Їх підготовка була зумовлена вимогами практики. Вивченню мінеральних ресурсів присвячено роботу О. Гурова «Геологическое описание Полтавской губернии» (1888 р.). В 1865 р. у Полтаві було засноване одне з перших Товариств сільського господарства, яке видавало свій журнал, а в 1885 р. облаштувало метеостанцію, яка діє і понині. Віце-президентом Товариства був проф. О. Ізмаїльський – автор праці «Як висох наш степ (попереднє повідомлення про результати досліджень вологості ґрунту в Полтавській губернії 1886–1893 рр.)». Праця містить аналіз історії та механізму антропогенної деградації степових ландшафтів.

Дослідженню природних ресурсів Полтавщини сприяла активна позиція губернського земства. На його замовлення в 1888–1892 рр. працювала відома Полтавська комплексна експедиція з всебічного вивчення природи, якою керував професор В. Докучаєв. За результатами досліджень були опубліковані «Материалы к оценке земель Полтавской губернии. Отчет Полтавскому губернскому земству» в XVI випусках (1890–1894 роки). Вони стали зразком комплексного підходу до вивчення природних умов території: перші п'ятнадцять випусків присвячені опису природи повітів, а останній узагальнюючий – опису природних компонентів території губернії: геології (В. Агафаонов), орогідрографії (П. Отоцький), клімату (О. Барановський), рослинності (А. Краснов), ґрунтів (В. Докучаєв) тощо. Матеріали досліджень природи Полтавщини лягли в основу праці проф. В. Докучаєва «Наши степи прежде и теперь» (1892 р.). Ці праці є важливим джерелом для сучасних досліджень трансформації ландшафтів Полтавщини.

У 1900 р. вийшла друком узагальнююча праця Статистичного бюро «Сводный сборник по статистическому описанию Полтавской губернии в 1882 – 1889 годах», у якій викладено результати статистичних робіт у краї за вісім років. В окремі розділи винесено дані про географічне положення, населення та господарство губернії. Очолював роботу над створенням збірника Г. Ротмістров (1867–1940).

Заслуговує на увагу перепис населення Полтавщини 1910 р., методологія якого пізніше стала зразком для проведення перепису населення Російської імперії. З ім'ям Г. Ротмістрова пов'язані організація й виконання дослідницьких робіт щодо земельного кадастру на Полтавщині у 1911–1913 рр., заснування у 1906 р. одного з перших губернського «Статистичного збірника». Також за його редагуванням кожного року видавали «Статистичний щорічник» та «Огляд сільського господарства в Полтавській губернії». У Статистичному бюро готували й праці окремих дослідників, зокрема у 1905 р. вийшла в світ праця полтавського ученого І. Павловського (1851–1922) «Статистические сведения о Полтавской губернии».

Серед полтавських науковців того часу вагоме місце посідав статист з світовим ім'ям Л. Падалка (1852–1927), який плідно співпрацював з П. Чубинським, О. Русовим, В. Антоновичем та М. Драгомановим у Південно-Західному відділі Російського географічного товариства. У згаданому «Довіднику» вміщено дані та описи про географічне положення і кордони губернії, її рельєф, ґрунти, підсоння, гідрографію, флору, фауну, корисні копалини, що виділені як структурні частини першого розділу «Територія». Окремі розділи були присвячені відомостям про населення, охорону здоров'я, освіту, землекористування, структуру та загальні умови сільського господарства, городництво, садівництво, скотарство, бджільництво, промисловість (виробничу структуру, фабрично-заводську промисловість, млинарську, виробництво олії, цукру, тютюну, шкіряне, лісопильне виробництва, випуск сільськогосподарських машин та виробництво електроенергії), торгівлю, кооперацію, рух вантажів, фінанси, комунальне господарство тощо.

За ініціативою проф. В. Докучаєва в 1891 р. у Полтаві було відкрито природничо-історичний музей, який відразу став центром природничо-краєзнавчих досліджень. У 5 випусках «Щорічника» музею (1913–1919 рр.) містяться результати досліджень природних комплексів Полтавщини В. Вернадського, В. Стахорського, В. Ніколаєва, М. Ніколаєва, М. Гавриленка та інших. Проводились дослідження піщаних масивів з метою їх закріплення (О. Мицюк, 1908 р.); боліт з метою господарського освоєння (П. Спесивцев, 1919 р.) та стану лісів (Т. Кенге, 1909 р.). Видавалися праці гідрометеорологічної мережі земства (Є. Оппоков «Речные долины Полтавской губернии», 1905 р.; М. Самбікін «Атмосферные осадки Полтавской губернии», 1915 р.).

Історію становлення та розвитку географіч-

ної освіти в Полтавському національному педагогічному університеті імені В.Г. Короленка за 100-річний період узагальнено в працях Л. Булави, С. Шевчука, О. Мащенко [1, 2].

Виклад основного матеріалу

Датою започаткування вищої освіти на Полтавщині є 1 липня 1914 р., коли було відкрито Полтавський учительський інститут – сучасний Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка. Протягом столітньої історії в його стінах підготовлено понад 60 тисяч кваліфікованих фахівців різних спеціальностей, серед яких видатні педагоги А. Макаренко і В. Сухолинський.

Витоки спеціальності «географія» у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка сягають часу його заснування. Полтавський учительський інститут готував учителів для вищих шкіл, без поділу на спеціальності. Тому географію викладали як загальноосвітню дисципліну. Географічна освіта в 1914–1917 рр. поєднувалася з історичною (викладачем цих дисциплін був В. Тарасов), а в 1917–1919 рр. – із природничою (проф. О. Булдовський).

У липні 1919 р. Учительський інститут було перетворено на Полтавський український педагогічний інститут, який мав чотири відділення (факультети): основне (I курс), словесно-історичне, природниче та фізико-математичне (II-IV курси). На початку 1920-х рр. в інституті працювали такі відомі українські географи як проф. К. Дубняк – теоретик української економічної географії та географічного краєзнавства; проф. Ф. Матвієнко-Гарнага – представник краєзнавчого та районного напрямів у науці; проф. М. Самбікін – один із фундаторів української агрометеорологічної науки. Окремі фізико-географічні дисципліни викладали і представники інших природничих наук: проф. В. Ніколаєв, проф. М. Ніколаєв, проф. О. Булдовський, доц. М. Гавриленко, яким належала провідна роль у розробленні змісту і методики природничо-географічної освіти. У 1922–1923 роках фізичну географію викладала Н. Гаврилів (випускниця Празького університету, аспірантка акад. С. Рудницького). Економічну географію викладали також учені-історики, які займалися дослідженнями питань економічної історії (проф. І. Рибаків, доц. В. Пархоменко).

Після реорганізації інституту в Полтавський інститут народної освіти неодноразово змінювалася структура й місце географічних дисциплін у підготовці вчителів. У 1921–1922 н.р. діяло два факультети, один із яких – природничо-математичний (з математичним і природничим відділами). Цей відділ готував учителів природознавства та географії. На початку 1922–1923 рр. відбулася внутрішня реорганізація інституту. З другого курсу починалася фахова (спеціальна) підготовка за трьома секціями (циклами): математичною, природничою, гуманітарною. Випускники природничої секції отримували диплом із кваліфікацією «викладач природознавства та географії».

Справа досліджень Полтавщини, започаткована Статистичним бюро, була продовжена у вигляді суспільно-географічних досліджень її окремих округ. Зокрема, відомі «Матеріали до опису округ УСРР. Полтавська округа» та «Лубенська округа», що є цінними суспільно-географічними джерелами Полтавщини 1920-х рр. Водночас з роботою Статистичного бюро працювали науковці Губплану, у 1921 р. було засновано щомісячний журнал «Хозяйство Полтавщины» (з 1924 року виходив українською мовою – «Господарство Полтавщины»), в якому вміщувалися й статті географічного змісту. Наприклад, у другому номері журналу вміщено статтю проф. М. Самбікіна «До питання зміни клімату Полтавщини», в якій на основі аналізу зібраних матеріалів автор прогнозував розвиток окремих галузей господарства, обґрунтовував їх територіальне розміщення.

Серед статей проф. К. Дубняка можна виділити: «Природно-географічні й економічні райони Полтавщини (Досвід районізації Полтавщини)», «Природні багатства Полтавщини», «Матеріали до вивчення Полтавщини» та інші. Вчений виділив три природно-географічні райони: Степовий, Центральний та Засулля, вперше здійснив економіко-географічне районування території Полтавщини, виділивши такі економічні райони:

- Торговельний центр і головний промисловий (пшеничний) район – Костянтиноградський повіт і суміжні степові частини Кобеляцького повіту;
- Житньо-гречаний район Засулля, який поділив на: житньо-гречаний Роменський район, технічний Пирятинський район, Північний Прилуцько-Роменський район тютюництва,

Лубенський район лікарського зілля, Лохвицький кустарно-промисловий район;

- Центральний пшеничний район. В його межах виділив: Полтавський хліборобсько-млинарський та Миргородський керамічний райони.

Особливо цінним є складений проф. К. Дубняком бібліографічний покажчик літератури – «Матеріали до вивчення Полтавщини» (59 найменувань літератури).

У тринадцятому випуску «Господарства Полтавщини» за 1923 р. вміщено статтю проф. Ф. Матвієнка-Гарнаги «Значення ярмарок у культурно-господарському житті Полтавщини». У журналі друкувалися й праці суспільно-географічного змісту місцевих дослідників, зокрема про цукрову, тютюнову промисловість, торгівлю, районування Полтавщини. На його сторінках друкував результати своїх досліджень учений Б. Стопневич, серед найвідоміших його праць «Опис округ і районів Полтавщини». Остання стаття увійшла до фундаментальної праці «Матеріали по районированию Полтавщины» (1923). Описи, складені Б. Стопневичем на основі власних досліджень у кожному з округів, насичені фактологічними, картографічними й статистичними даними.

Професор М. Самбікін є автором розділу «Макроклиматические районы Полтавщины», який містить детальний опис розподілу атмосферного тиску і вітрів на Полтавщині, вологості повітря, інсоляції, снігового покриву, строків й інтенсивності останніх весняних і перших осінніх заморозків, режиму річок. Розділ вміщував 23 карти, таблиці, рисунки, схеми. На основі фізико-географічного підходу вчений побудував свою модель районування території Полтавщини.

В. Ніколаєв, який працював спільно з В. Вернадським під час його активних досліджень на Полтавщині, а у 1918 р. був обраний секретарем Полтавського товариства любителів природи, організатором і головою якого був акад. В. Вернадський, обґрунтував і описав модель районування Полтавщини за природно-історичними ознаками. На основі аналізу низки ознак (льодовикові відклади, ґрунти, рослинний покрив та інше) він виділив у межах Полтавщини шість районів: Переяславське Подніпров'я, Пирятинсько-Золотоніський степ, Сульсько-Псельський підстеп, Псельсько-Ворсклинський підстеп, Кременчуцько-Кобеляцький степ та Заворсклинський степ.

Отже, праця «Матеріали по районированию

Полтавщины» є унікальною спробою районування Полтавського краю, пам'яткою української географічної думки початку ХХ століття.

На початку 1922–1923 н.р. відбулася реорганізація Полтавського інституту народної освіти. На першому курсі факультету соціального виховання студенти вивчали спільні дисципліни, а з другого курсу починалася фахова (спеціальна) підготовка за трьома секціями: математичною, природничо-географічною та гуманітарною. В 1924 р. відповідним наказом НКО УСРР було затверджено перелік кафедр природничо-географічного відділу інституту: кафедра природознавства (завідувач проф. О. Булдовський); кафедра неорганічної природи (завідувач проф. М. Самбікін), кафедра географії України (завідувач проф. К. Дубняк).

Із середини 1920-х рр. географічна підготовка студентів мала яскраво виражений краєзнавчий і сільськогосподарський зміст. У 1926–1928 рр. діяв факультет соціального виховання, що включав агробіологічний напрям, де здійснювалася підготовка й учителів географії. Випускники отримували кваліфікацію «учитель природничих дисциплін».

У 1927 р. у зв'язку з реорганізацією навчального процесу індустріальної (фізико-математичної) секції із підпорядкування Центрального музею до складу Інституту передано астрономічну обсерваторію. На її базі було обладнано астрономічний та географічний кабінети.

Із 1928 р. дисципліни географічного змісту (лише економічну географію) викладали для студентів двох відділів: агробіологічного і соціально-економічного. Перелік дисциплін змінився з огляду на загальну орієнтацію навчального процесу на ознайомлення студентів з основами виробництва (при цьому зростала роль навчальних екскурсій на виробництво й польових практик).

У зв'язку з початком репресій на початку 1930 року Полтавський інститут народної освіти залишили майже всі кваліфіковані природознавці, які викладали географічні дисципліни: М. Ніколаєв, О. Булдовський, І. Педан. У тому самому році інститут було реорганізовано в Полтавський інститут соціального виховання. Географічну освіту, переважно в аспектах, що стосувалися аграрного сектора господарства, забезпечували на кафедрі землезнавства і сільського господарства, якою керував проф. Ф. Білецький.

У вересні 1933 р. ПСВ було реорганізовано в педагогічний інститут, у якому діяв природничо-географічний факультет у складі біологічного, хімічного й географічного відділів. Кафедру географії очолював проф. М. Самбікін. Однак уже наприкінці 1934 р. кафедру географії було ліквідовано у зв'язку з відсутністю науково-педагогічних кадрів за профілем. Єдиний на той час викладач географії Л. Ткаченко перейшов на природничий факультет (у 1934–1936 рр. називався біохімічним), де викладав геологію, фізичну та економічну географію, двічі його призначали деканом факультету, а під час німецької окупації був ректором інституту.

21 жовтня 1943 р. Полтавський педагогічний інститут поновив роботу. У повоєнний час було відновлено діяльність природничо-географічного відділу (1946–1951 рр.), який підготував близько двохсот учителів географії для шкіл Полтавщини. 28 грудня 1946 р. Полтавському педагогічному інституту присвоєно ім'я В. Г. Короленка. Після закриття за рішенням Міністерства вищої освіти природничо-географічного відділу в інституті майже на 40 років припинилася підготовка вчителів географії. Упродовж 1970–1980-х рр. економічну географію СРСР в Інституті викладала доц. Н. Нікітенко.

До 1970-х років підготовка вчителів географії в педагогічних інститутах здійснювалася в обмежених кількостях (їх головним чином готували географічні й геолого-географічні факультети університетів). У школах Полтавщини географію викладали здебільшого вчителі без базової географічної освіти, переважно історики й біологи. Працювали також географи – випускники Харківського й Київського університетів, природничо-географічних факультетів Мелітопольського й Луганського педагогічних інститутів. Впродовж 1970–80-х рр. були відкриті природничо-географічні факультети в Київському, Сумському, Ніжинському та інших педінститутах.

Зокрема, з початку 1980-х років у Сумському педінституті готували вчителів географії та біології за цільовим замовленням для шкіл Полтавської області.

У 1990 р. на історичному факультеті було розпочато підготовку вчителів за спеціальністю «історія та географія». В 1990-х рр. зусиллями

викладачів-географів Л. Гоженко, Л. Кушнір, Л. Булава, О. Мащенко, С. Злобіна, С. Бульба (працювали у складі кафедри спеціальних історичних дисциплін та географії, завідувач – доцент О. Єрмак) були організовані спеціалізовані аудиторії загального землезнавства, фізичної географії материків та океанів, географії України, картографії та топографії, геології. До викладання окремих курсів запрошували також професорів І. Половину, І. Дудника та О. Смоляр.

Постановою Кабінету Міністрів України № 448 від 9 грудня 1999 р. Полтавський педагогічний інститут перетворено на Полтавський педагогічний університет. У тому ж році було ліцензовано нову спеціальність «Географія», розпочалася підготовка учителів географії та економіки. У 2000 р. кафедру спеціальних історичних дисциплін та географії було реорганізовано у кафедру географії та краєзнавства (завідувач доц. Л. Булава). У 2007 р. було ліцензовано підготовку магістрів зі спеціальності «географія». Загалом за час відновлення спеціальності «Географія» підготовлено понад 1300 учителів географії.

Упродовж 2000-х рр. захистили кандидатські дисертації О. Мащенко, І. Іщенко, С. Шевчук, Л. Вішнікіна, А. Шуканова, О. Федій, В. Єрмаков, Т. Япринець.

25 листопада 2009 р. указом Президента України Полтавському державному педагогічному університету імені В. Г. Короленка надано статус національного.

Нині на кафедрі географії та краєзнавства працюють 4 доктори (С. Шевчук, П. Шуканов, Л. Вішнікіна, Т. Назаренко) та 7 кандидатів наук (Л. Булава, В. Єрмаков, О. Мащенко, В. Смирнова, О. Федій, А. Шуканова, Т. Япринець). Кафедра є випусковою за спеціальностями «Географія», «Науки про Землю», «Середня освіта (географія)» й «Туризм».

На Полтавщині оформилися напрями наукових досліджень, пов'язаних із проблемами суспільної географії (історія й методологія науки; політична географія та геополітика; історична географія), охорони природи й раціонального природокористування та методики навчання географії у середній та вищій школі. За останні декілька років викладачі кафедри підготували та видали одноосібні чи колективні монографії з актуальних питань краєзнавства, природничої й суспільної

географії та методик їх викладання (П. Шуканов, С. Шевчук, Л. Булава, Л. Вішнікіна, В. Єрмаков, О. Федій, О. Машченко), з-поміж них «Довкілля Полтавщини», «Історія підготовки вчителів географії та природознавства на Полтавщині (1914 – 2014 роки)», «Глобальний цивілізаційний простір: науково-методологічні засади суспільно-географічного дослідження», «Суспільна географія в Україні (теорія та практика досліджень)», «Наукова школа Українського науково-дослідного інституту географії та картографії», «Суспільно-географічні процеси на території Полтавського історико-географічного краю у період формування індустріального суспільства», «Дидактика географії», «Компетентнісне навчання географії в основній школі», «Формування демографічних понять у процесі навчання економічної і соціальної географії», «Теоретичні та методичні засади інтеграції природничо-наукової освіти основної школи».

Колективом кафедри підготовлено низку підручників й навчальних посібників для середньої та вищої школи (Л. Вішнікіна, Л. Булава, Т. Назаренко, А. Шуканова, О. Машченко, С. Шевчук). З-поміж них – підручники, посібники, збірники завдань та практикумів із грифом МОН України з природознавства та географії для учнів 5,6,7,8 класів, методичні рекомендації щодо організації навчально-виховного процесу з географії.

Підготовлено також навчальні посібники для студентів: «Геоморфологія та палеогеографія», «Метеорологія та кліматологія», «Гідрологія», «Біогеографія», «Географія ґрунтів», «Основи ландшафтознавства», «Геоєкологія», «Історична географія», «Етногеографія України», «Методологія економічної та соціальної географії», «Економічна та соціальна географія України», «Геоєкономіка», «Основи технологій виробництва», «Організація туристичних подорожей та

екскурсій».

На базі кафедри функціонує Полтавський відділ Українського географічного товариства.

На кафедрі створені належні умови для організації навчально-виховного процесу за спеціальністю «Географія», студенти проходять польові практики на Полтавщині, в Карпатах, Поліссі, Слобожанщині, Волині, Побужжі, Буковині та Приазов'ї.

Висновки

Проведений аналіз свідчить про певні досягнення колективу кафедри та наявність проблем і викликів перед сучасною вищою освітою в Україні, які, разом з тим, є й стимулюючим чинником подальшого розвитку кафедри географії та краєзнавства Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, утвердження її наукового потенціалу, поширення та визнання результатів наукових досліджень.

В умовах реформування системи вищої освіти та у зв'язку із затвердженням у 2015 р. нового переліку спеціальностей, відповідно до якого на кафедрі здійснюється паралельна підготовка фахівців за спеціальностями «Науки про Землю» та «Географія», з метою належного забезпечення розвитку вищої географічної освіти в університеті запроваджено спеціалізації «охорона природи та раціональне природокористування» і «географія рекреації та туризму».

Подальші зусилля колективу кафедри спрямовані на розроблення та впровадження освітніх програм, пов'язаних, зокрема, з проблемами природокористування та сталого розвитку територій, економічної та соціальної географії України, політичної географії та геополітики, управління регіональним розвитком, організації туристично-екскурсійної діяльності тощо.

References [Література]

1. Bulava L. M., Shevchuk S. M., Mashchenko O. M. (2014). *Geographic education in the context of the history of Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (1914 – 2014)*. Monograph. Poltava. [In Ukrainian].
[Булава Л. М., Шевчук С. М., Машченко О. М. Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914 – 2014 роки) : монографія. Полтава. 2014. 158 с.]
2. Kravchenko P. A., Bulava L. M., Shevchuk S.M., Mashchenko O. M. (2016). *Essay on the history of geographic education at Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University.- Educational and scientific dimensions of geography*. Materials of the All-Ukrainian scientific-practical conference. Poltava, 95 – 99. [In Ukrainian].
[Кравченко П. А., Булава Л. М., Шевчук С. М., Машченко О. М. Нарис історії географічної освіти у Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка // Освітні й наукові виміри географії : матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 25 – 26 квітня 2016 р. Полтава. 2016. С. 95 – 99.]

Стаття надійшла до редакції 18.06. 2018